

42. Люперсольский П.И. Что такое "скифы-эллины" у Геродота // ЖМНП. – 1884. – №12. – Отдел классической филологии. – С. 68.
43. Там само. – С. 69.
44. Там само. – С. 69–70.
45. Мищенко Ф.Г. К вопросу о царских скифах // Киевская старина. – 1884. – №5. – С. 67.
46. Ebert M. Südrussland im Altertum. – Bonn; Leipzig, 1921. – S. 85.
47. Жебелев С.А. Северное Причерноморье: Исследования и статьи по истории Северного Причерноморья античной эпохи. – Москва; Ленинград, 1953. – С. 339.
48. Блаватский В.Д. Археология Боспора // Материалы института археологии. – 1954. – №33. – С. 43; он же. Земледелие в античных государствах Северного Причерноморья. – Москва, 1954. – С. 53.
49. Шафронская Н. В. О миксэллинах // Вестник древней истории. – 1956. – №3. – С. 41.
50. Вестник славянства. – 1893. – Кн. 8. – С. 85–100.

О.Г.Самойленко

Методологічні та історіографічні сентенції історика Вітольда Новодворського

Незаперечним досягненням української історіографії пострадянської доби стало те, що в останні десятиліття імена багатьох відомих у свій час учених, діяльність яких тісно пов'язана з Україною, були повернуті до наукового обігу, а їх творчий і життєвий шлях став об'єктом підвищеної уваги дослідників. Разом з тим частина науковців минулого не завжди справедливо забуті і залишаються маловідомими для широкого загалу українських істориків і бібліографів. Серед них й ім'я історика Вітольда Владиславовича Новодворського, який значну частину свого життя і науково-педагогічної діяльності провів в Україні.

Буде справедливим зазначити, що ще за життя вченого в Росії з'явилася ціла низка коротких біографічних чи біо-бібліографічних нарисів в енциклопедичних виданнях та словниках [1], але за радянських часів більш як на півстоліття науковий доробок В.В.Новодворського випав з поля зору дослідників. Лише в останні десятиліття минулого – перші роки нинішнього століття в українській та російській історіографії знову з'являються окремі згадки про вченого у контексті дослідження розвитку славістики чи методології історії в Російській імперії кінця ХІХ – початку ХХ ст. [2], але більшість із них не мають глибокого аналітичного характеру.

Виняток із цього ряду становить ґрунтовна праця відомого сучасного українського історика Сергія Стельмаха, який, аналізуючи теоретичну спадщину української історіографії імперського періоду, зосередив свою увагу і на методологічних інтенціях В.В.Новодворського [3], та розвідка російського науковця М.А.Робінсон з тієї ж проблематики, але стосовно теоретичних основ праць російських славістів початку ХХ століття [4]. Проте в обох працях дослідники, розглядаючи теоретико-методологічні підходи вченого, обмежилися виключно однією, хоча й вагомою, статтею Вітольда Владиславовича, не врахувавши більш пізні і не менш, на нашу думку, важливі, для об'єктивного висвітлення поглядів науковця, твори професора Новодворського. Значно частіше у ХХ столітті до спадщини вченого зверталися польські дослідники, але й ці праці переважно носять описовий бібліографічний характер [5].

На жаль, спеціальні праці, присвячені цій талановитій неординарній особистості, до цього часу відсутні як в українській, так і в зарубіжній (польській, російській, білоруській) історіографії, кожна з яких ототожнює вченого з власною належністю. Тому, на нашу думку, вже давно настав час глибокого аналізу життя і наукового доробку цього визначного вченого.

Метою даної розвідки стане розкриття основних етапів життя, наукової та педагогічної діяльності В.В.Новодворського, аналіз праць та методологічних позицій ученого, визначення його місця в історіографічному процесі в Україні.

Вітольд Новодворський народився 2 (14) червня 1861 року в маєтку Лемно Ігуменського повіту (нині – Червенський район) Мінської губернії у збіднілій польській шляхетській родині, яка після Люблінської унії переселилася й осіла на білоруських землях. Його батьки, дрібний дворянин римо-католицького віросповідання Владислав Новодворський і Алоїза Шпетт, пов'язували майбутнє сина з державною службою, тому віддали хлопчика до Полоцької військової гімназії, яку він успішно закінчив навесні 1878 р., а вже восени вступив до Санкт-Петербурзького інституту інженерів шляхів зв'язку. Проте інтерес до історії, якою юнак захопився ще в гімназійні роки, взяв гору, і на III курсі Вітольд Владиславович залишає лави інституту і переходить вільним слухачем на історико-філологічний факультет Санкт-Петербурзького університету. В травні 1882 року В.Новодворський витримав іспит у якості екстерна при Латинській гімназії на атестат зрілості й отримав можливість повноцінно навчатися в університеті. Професорський склад історико-філологічного факультету в першій половині 80-х років ХІХ ст. був надзвичайно сильним, де зібралася окраса російської гуманітарної науки: Ф.Ф.Соколов, І.В.Помяловський,

В.Г.Васильєвський, М.І.Сухомлинов, О.Ф.Міллер, В.І.Ламанський, І.В.Ягіч, К.М.Бестужев-Рюмін, О.М.Веселовський, К.Я.Люгебіль, П.В.Нікітін та ін. Зрозуміло, що, маючи таких учителів, старанний юнак отримав блискучу підготовку в університеті, який він закінчив у 1885 р. зі ступенем кандидата по кафедрі всесвітньої історії. Подальше двадцятиріччя Вітольд Владиславович провів у північній столиці в якості викладача історії, читаючи лекції в С.-Петербурзькому першому кадетському корпусі та даючи уроки в жіночому училищі св.Олени і жіночому училищі при римо-католицькій церкві св.Катерини. Незважаючи на досить напружену педагогічну працю, В.Новодворський не полишав ідеї отримати наукового звання, тому в листопаді 1893 року успішно склав іспит на ступінь магістра історії в своїй alma mater. Молодий викладач не випав з поля зору керівництва історико-філологічного факультету і після закінчення університету, тому в березні 1900 р. Вітольда Владиславовича запросили у званні приват-доцента читати лекції по кафедрі всесвітньої історії. Це відкрило йому можливість зануритись у наукову роботу і прискорило процес написання дисертаційного дослідження "Боротьба за Лівонію між Москвою та Річчю Посполитою (1570–1582 рр.)", яке було блискуче захищене 9 травня 1904 р. на засіданні Спеціалізованої ради рідного факультету.

Саме наприкінці XIX – на початку XX ст. розпочинається активне студювання вченим польської історії. За короткий час дослідник здобув визнання в наукових колах не лише Росії, але й Польщі як талановитий і ґрунтовний полоніст. У часописах і енциклопедичних виданнях була надрукована низка статей польською та російською мовою, присвячених видатним польським політичним діячам, літераторам та історикам – Яну Замојському [6], Адаму Чарторийському [7], Адольфу Павінському [8], Каролу Шайноху [9], Адаму Міцкевичу [10] та ін.

У цей же час у В.Новодворського встановилися тісні стосунки з Історичною Комісією Akademii Umiejetnosci в Кракові [11], за дорученням якої у 1902 р. він займався виданням оригіналу "Interregnum" Святослава Оржельського [12]. Вчений віднайшов копію повної хроніки і опрацював перший том, але завершити роботу завадило переведення до Ніжина (пізніше цю працю було опрацьовано і видано Едвардом Кунцем [13]). Взагалі, Вітольд Владиславович у цей час підтримував активні зв'язки з польськими науковцями, готував матеріали і розвідки для різноманітних польських видань: "Ateneum", "Glos", "Kwartalnik Historyczny", "Prawda", "Przegląd Historyczny", співпрацював з "Великою енциклопедією ілюстрованою" ("Wielka Encyklopedia Ilustrowana"), для якої підготував досить ґрунтовну статтю "Феодалізм, або ленна система". Це не могло не позна-

читися на зростанні авторитету та відповідно позитивного ставлення до молодого вченого з боку польських науковців. Тому не видається дивним, що в липні 1906 р. на з'їзді Історико-літературному ім. Миколи Рейя у Кракові В.В.Новодворський разом з Яном Бодуеном де Куртене [14] та Станіславом Пташицьким [15] репрезентував поляків Петербургу.

"Український період" діяльності вченого розпочався з вересня 1906 року, коли магістра історії Вітольда Новодворського призначили екстраординарним професором по кафедрі всесвітньої історії Історико-філологічного інституту князя Безбородька в Ніжині [16] на місце відомого українського медієвіста Володимира Піскорського, який протягом шести років очолював цю кафедру, але, під тиском обставин, був вимушений перейти до Казанського університету.

Ніжинський інститут наприкінці XIX – на початку XX століття був головним центром розвитку освіти і науки на Лівобережній Україні, де зосереджувалися досить потужні інтелектуальні сили. В цей час у вузі працювали відомі в Російській імперії вчені: класики І.Г.Турцевич, Б.Ф.Бурзі та І.І.Семенов, філософ П.В.Тихомиров, філолог В.І.Резанов, історики В.І.Савва, І.П.Козловський, М.І.Лілеєв та ін., хоча після подій 1905 року і з початком реакції царату атмосфера в інституті залишалася досить напруженою. З викладачів, що призначалися на роботу до вузу, брали своєрідне підтвердження лояльності: "Я, нижеподписавшийся, даю настоящую подписку в том, что циркулярное предложение г.Попечителя Киевского учебного округа от 3 ноября 1906 года за №22079 о восприятии должностным лицам состоять в партиях, обществах и союзах мне объявлено и принято к исполнению. Экстраординарный профессор института В.Новодворский. Нежин. Ноябрь 1906 г." [17].

У вересні 1906 року в інституті нарешті, після майже півторарічної перерви, відновився навчальний процес. Вітольд Владиславович став одним з двох професорів по кафедрі всесвітньої історії (в той же день, 17 вересня 1906 р., на кафедру в якості екстраординарного професора призначили також приват-доцента Новоросійського університету Франца В'ячеславовича Режабека), які розподілили викладання курсів між собою. Професор Режабек зосередився на читанні давньої та середньовічної історії, історіографії та джерелознавства, а професор Новодворський більш близьких для себе – нової історії країн Західної Європи, філософії та методології історії. Програма курсу нової історії передбачала виклад європейської історії від епохи гуманізму та Реформації і до наслідків Віденського конгресу. Більш складний для сприйняття практичний курс філософії та методології історії (2 год. на тиждень) будувався на аналізі

фундаментальної праці А.С.Лаппо-Данилевського "Методологія історії" [18], яка складається з двох частин: "Теорія історичного знання" та "Теорія історичного пізнання". Деякий час Вітольд Владислав читав також для студентів історичного відділення і спецкурс з історії Англії XVI–XVII ст., який було видано у 1908 році як курс лекцій [19].

За короткий час професор Новодворський здобув визнання і в наукових колах України. Його енергія, педагогічний досвід і енциклопедичні знання приваблювали і навчальні заклади Києва. Поряд з безбородківським інститутом Вітольд Владиславович почав викладати в Університеті Св.Володимира (з 1908 р.) [20] та Київському комерційному інституті (з 1909 р.) [21], на Жіночих загальноосвітніх курсах М.В.Довнар-Запольського (з 1908 р.) [22] та Вечірніх вищих курсах А.І.Жекуліної (з 1909 р.) [23]. Паралельно з педагогічною діяльністю вчений продовжував займатися і науковою працею. Впродовж кількох років (1908–1910, 1913–1914) у канікулярний час Вітольд Владиславович здійснив подорожі до Англії, Франції та Німеччини, де працював в архівах і бібліотеках. Наслідком цих відряджень стало написання досить великої і ґрунтовної праці "Исторический материализм. Доктрина Маркса и Энгельса: Опыт историко-критического исследования" [24].

У роки Української революції В.В.Новодворський брав активну участь у польському культурно-просвітницькому русі. Залишаючись професором і секретарем Конференції (з 1913 р.) Історико-філологічного інституту в Ніжині, Вітольд Владиславович багато часу проводив у Києві, виступаючи одним із фундаторів Вищих польських курсів наукових (згодом – Польський колегіум університетський) та Польського наукового товариства [25]. У Києві в 1917 році зібралися потужні польські наукові сили, що й дозволило зорганізувати ці навчальні і наукові інституції. Поряд з професором Новодворським, який викладав курси "Польща в часи розквіту та занепаду (XVI–XVIII ст.)" і "Генега та розвиток сучасної демократії", працювали відомі польські вчені: хімік Богдан Шишковський, енциклопедист Людвік Яновський, математик Юліан Талько-Гринцевич, антрополог Чеслав Бялобржеський, античник Вітольд Клінгер, філософ Генрік Якубаніс, літературознавець Аурелій Дрогочевський, мовознавці Кароль Аппель і Генрік Уляшин та ін.

Ми не беремо на себе сміливість остаточно стверджувати, що саме, важка розумова праця останніх років, скрутне матеріальне становище родини (крім старшої доньки Ванди, яка народилася в Петербурзі в 1901 р., в родині Новодворських у Ніжині з'явилася ще двоє синів – Вітольд /р.н. 1907/ та Густав /р.н. 1912/) чи суспільно-політичні та соціаль-

но-економічні зміни (несприйняття більшовизму), що сталися в Україні в 1917–1918 рр., вплинули на стан здоров'я Вітольда Владиславовича, але у нього стався психічний розлад і протягом кількох місяців (з кінця зими до початку літа) професор був вимушений лікуватися. Керівництво інституту надало значної підтримки родині Новодворських, працевлаштувавши дружину вченого Марію Йосипівну у вузі, виділивши 300 крб. із власних коштів і ще 1000 крб. із виділеного Міністерством освіти одноразової допомоги [26]. Лікування пройшло успішно, і вже у серпні 1918 року Вітольд Владиславович поряд з іншими професорами Ніжинського інституту дав обітницю на відданість Гетьманату: "Урочисто обіцяю вірно служити Державі Українській, визнавати її державну владу, виконувати її закони і всіма силами охороняти її інтереси і добробут" [27]. Проте із втратою Україною незалежності і встановленням більшовицької диктатури В.В.Новодворський виявив бажання виїхати за кордон. Така можливість з'явилася із відкриттям університету Стефана Баторія у Вільно. До навчального закладу почали залучатися науковці не лише з Литви та Польщі, але й з Радянської Росії та України. На етапі формування до вузу прийшли Б.Балзункевич, К.Циммерман, В.Станевич, В.Мицкевич, М.Здзеховський, С.Пигонь, Б.Кубицький, Ф.Руциц, Ю.Калленбах, Ю.Клос та ін. Ректором обрали відомого вченого в галузі природничих наук і філософії, педагога Міхала Сідлецького (1919–1921). Саме з ініціативи останнього 15 січня 1921 року Новодворського було обрано професором загальної історії Віленського університету, але дістатися до нового місця роботи йому вдалося лише у вересні місяці. Схвальних відгуків здобула вступна лекція науковця "Сутність і завдання всесвітньої історії", прочитана 22 листопада. Крім викладацької діяльності, Вітольд Владиславович виконував функції директора Університетської публічної бібліотеки (з 25.11.1921 р. до 1.07.1922 р.). Помер Вітольд Владиславович Новодворський раптово, 24 листопада 1923 року, і був похований на відомому цвинтарі Росса у Вільні (Вільнюсі), одному з найдавніших і найвідоміших некрополів Литви, де містяться могили багатьох визначних діячів польської та литовської науки і культури – Й.Лелевеля, Ф.Смуглевича, Е.Словацького, А.Беко, О.Петрашкевича, родини Пілсудських та ін.

Аналіз наукового доробку вченого дозволяє виділити три основні напрями його дослідницьких уподобань – західноєвропейська і російська історіографія та методологія історії, історія Польщі й історія та культура країн Західної Європи в новий час.

Інтерес ученого до проблем розвитку історичної науки виник досить давно, вже на початку його наукового становлення. Готуючи власне магі-

стерське дослідження, В.Новодворський не міг не звернутися до напрацювань своїх попередників, перш за все, представників польської історіографії В.Кентржинського [28], Й.Корженевського [29], В.Абрагама [30], К.Шайнохі [31], А.Павінського [32], Р.Реппеля [33] та ін., що викликало появу кількох розвідок російською – "Новейшее исследование об упадке Польши в XI ст.", "Разыскывания польских учёных в римских архивах и библиотеках", надрукованих в "Известиях Отделения русского языка и словесности императорской АН" [34], та польською мовою – "Ryszard Roppel i stanowisko jego w dziejopisarstwie polskim" [35], "Adolf Pawinski" [36], "Dziejopisarstwo polskie w XIX w." [37]. У своїх статтях і рецензіях учений рішуче виступив проти тези представників краківської історичної школи про провину народу за занепад Польщі, в той же час високо оцінював теоретичні положення, які відстоювали варшавські історики, особливо Владислав Смоленський [38] і Тадеуш Корзон [39]. Найбільший інтерес у дослідників, які зверталися до творчої спадщини В.В.Новодворського, викликала праця "Несколько слов о направлениях в современной историографии", яка з'явилася як вступна лекція, прочитана в Київському університеті у 1909 році і видана в "Киевских университетских известиях" [40]. І це не дивно. Саме вона, на думку сучасної історіографії, яку ми поділяємо, якнайкраще розкриває методологічні підходи і наукові орієнтири вже зрілого вченого. Проаналізувавши розвиток європейської історичної думки впродовж тривалого часу і подавши власну оцінку основних напрямків історіографії, В.Новодворський приходив до висновку, що історія "досліджує явища, які вирізняються найбільшою складністю і найбільшою різноманітністю..., конкретна наука про розвиток явищ і форм людського життя" [41]. При цьому, на думку науковця, історія має враховувати вплив фізичного середовища, результати природознавства, вивчати етнічний склад населення і т.п. Разом з тим учений визначив напрямки історичного дослідження: "історик має передусім вивчати саму сутність – так би мовити – історичної еволюції, тобто розвиток соціального і політичного устрою, економічних умов і духовної культури (науки, релігії, етики та мистецтва)... не повинен нехтувати, як це часто роблять історики культури, фактами т.зв. зовнішньої історії, тобто війнами, дипломатичними відносинами і т.п." [42]. В цілому, Вітольд Владиславович, поділяючи ідеї позитивізму, належав до когорти російських істориків, які намагалися позбутися впливу однієї концепції і на основі синтезу протилежних теорій створити власне бачення історичного процесу [43]. У цьому ж дусі написана й одна з найбільших і найґрунтовніших праць ученого – "Історичний матеріалізм. Доктрина Маркса й Енгельса. Досвід історико-

критичного дослідження" [44], метою якої було визначення джерел марксизму, його генезису та місця історичного матеріалізму в процесі загального розвитку європейської історіографії. Вказавши на недоліки своїх попередників в оцінках коріння марксизму, дослідник визначив головним джерелом, на якому виникла і розвивалася доктрина матеріалістичного розуміння історії, синтез німецької філософії та погляди французьких і англійських соціалістів [45]. Визнаючи право на існування марксизму як історико-філософської доктрини, В.Новодворський досить скептично ставився до історичних праць засновників історичного матеріалізму, здійснивши досить глибокий критичний аналіз творів К.Маркса [46]. У викладі концепцій історичного матеріалізму простежується поширена серед істориків XIX – початку XX століття теза про однобічність марксизму. Незважаючи на тенденційність викладу в душі тогочасної науки, ця праця стала одним із перших аналітичних розборів наукового спадку класиків марксизму.

Життя і діяльність професора В.В.Новодворського було присвячене підготовці фахових істориків, а його наукова спадщина стала помітним явищем в історіографічному процесі України першої чверті XX ст.

Література

1. Новодворский Витольд Владиславович // Блокгауз Ф., Эфрон И. Новый энциклопедический словарь. – Пг., б.г. – Т. 28. – Стб. 757–758; Историко-филологический институт кн.Безбородко в Нежине. 1901–1912. Преподаватели и воспитаники. – Нежин, 1913. – С. 40–41; Иконников В.С. Опыт русской историографии: В 2 т. – К., 1908. – Т. 2, кн. 2; Масанов И.Ф. Словар псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей: В 4 т. – М., 1960. – Т. 4. – С. 342.

2. Историография истории южных и западных славян. – М.: Издательство МГУ, 1987; Ахмадиев Ф.Н. Изучение европейской историографии в России во 2-й пол. XIX – нач. XX вв.: Диссертация на соискание научной степени кандидата исторических наук. – Казань, 1987; Бобышев Валерий, Яновский Олег. Международные отношения в Восточной и Центральной Европе XVI в. в интерпретации польской историографии // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 1999. – №2; Бобышев В.И. Международные отношения в Восточной и Центральной Европе X в. в интерпретации польской историографии: Диссертация на соискание научной степени кандидата исторических наук. – Мн., 2001; Самойленко О.Г. Методологія історії та історіографія в науковій спадщині вчених Ніжинської вищої школи (друга пол. XIX – початок XX ст.): Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К., 2000; Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. – Ніжин, 2005. –

420 с.; Давиденко Ю.М., Самойленко О.Г. Політична історія Польщі в дослідженнях вчених Ніжинської вищої школи наприкінці XIX – на поч. XX ст. // Поляки в Україні. – Ніжин, 2004. – С. 184–189; Перковская Г.А. Развитие исторического образования в университетах России во второй половине XVIII – начале XX в.: Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – Ставрополь, 2004.

3. Стельмах Сергій. Історична думка в Україні XIX – початку XX століття. – К.: ВЦ "Академія", 1997. – 176 с.

4. Робинсон М.А. Теоретические основы трудов русских историков-славяноведов начала XX в. // Историографические исследования по славяноведению и балканистике. – М.: Издательство "Наука", 1984. – С. 216–239.

5. Nowodworski Witold // Polski słownik biograficzny. – Т. XXIII. Niemirycz Władysław – Olszak Waclaw. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1978. – S. 372–373; Witold Nowodworski. Istota i zakres powszechnych // Historycy o historii. 1918–1939. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1966. – S. 258–273; Навадворскі Вітольд Уладзіміравіч // Мысліцелі і асветнікі Беларусі. X–XIX стагоддзі. Энциклапедычны даведнік. – Мінск: Беларуская Энциклапедыя, 1995. – С. 508–509; Chodynicki K. Sp. prof. W.Nowodworski // W.Nowodworski. Istota i radanie dziejow powszechnych. – Wilno, 1924. – S. 5–12 (fot. i spis prac); Dutkiewicz J., Sreniowska K. Zarys historii historiografii polskiej. – L., 1959. – S. III, 250, 253; Feldman J. Udział Polski w badaniach nad historia nowozytna // Kwart. Hist. – 1937. – R. 51. – S. 460; Kaminski S.L. Wyzsze Polskie Kursy Naukowe w Kijowie // Wiad. Bibliogr. – 1917. – R. 1. – S. 87; Konopczynski W. Rozwoj badan nad dziejami Polski nowozytniej 1506–1795 // Kwart. Hist. – R. 51. – 1937. – S. 295; Księga pamiatowa ku uczczeniu CCCL rocznicy zalozenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wilenskigo. – Wilno, 1929; Serejski M.H. Historycy o historii. – W., 1966. – K. II (fot.); Tymieniecki K. Zarys dziejow historiografii polskiej. – Kr., 1948. – S. 84; Wilczynski J. Polskie Kolegium Uniwersytetckie w Kijowie 1917–1919 // Pamietnik Kijowski. – Londyn, 1963. – K. II; Z murow sw.Katarzyny. – W., 1933; Zdziechowski M. Prof. W.Nowodworski // Alma Mater Vilnensis. – 1924. – Z. 2. – S. 21–22 (fot.); Ateneum Wil. – 1923. – S. 596–599 (nekrolog K.Chodynickiego); Slowo. – 1923. – Nr 266; Mirosław Kowalczyk Myśl historiozoficzna Witolda Nowodworskiego (1861–1923) // Roczniki Teologiczno-Kanoniczne. – 1986. – Z. 2. – S. 37–53.

6. Jan Zamoyski, jego zycie i dzialalnosc polityczna. – Peterburg, 1898; Lata szkolne Jana Zamoyskiego // Rozprawy Akademii Umiejetnosci, Wydzial Historyczno-Filozoficznii. – 1900. – T. 40; окремо: Krakow, 1900. – 31 s.

7. Адам Чарторийский // Русский биографический словарь. – Т. II.

8. Адольф Павинский // Журнал Министерства Народного Просвещения. – 1896. – Кн. 12, отд. IV. – С. 125–140.

9. Кароль Шайноха // Вестник и Библиотека Образования. – 1903.

10. Polityczno-spoleczne przekonania A.Mckiewiczza. (Odczyt wygloszony w Petersburgu w 50 rocznice zgonu) // Prawda. – 1906. – Nr. 4–5.

11. Archiwum PAN Oddz. w Krakow.: sygn. PAU W, II, 20, k. 233–234, 238, 246, 258, 297 (Księga protokołow posiedzen Komisji Historycznej AU); В[іbl.] PAN w Krakow.: rkp. 22805, III, k. 145–161 (Listy W.Nowodworskiego do Jana Losia).

12. Ожельський (Оржельський) Святослав /1549–1599/ – польський громадський діяч, історик, мемуарист часів Стефана Баторія та Сигізмунда III. Автор записок про події часів безкоролів'я, які були перекладені польською мовою В.Д.Спасовичем і увійшли до збірника "Dziejopisowie krajowi" (1856), додаток до якого містить біографію Ожельського, його листи і промови на сеймі.

13. Кунтц Едвард /1889–1950/ – польський історик, книгознавець, археограф. У 1902 р. закінчив Львівський університет. Член-кореспондент Історико-філологічного відділу Польської Академії Наук. Був директором Бібліотеки Університету в Познані (1919–1926) та Ягелонського університету в Кракові (1927–1947), редагував *Przegląd biblioteczny* (1927–1947). Підготував до друку і видав: *Sventoslai Orzelski Interregni Poloniae Libri 1572–1576* (1917), *Alberti Bolognetti nuntii apostolici in Polonia epistolae et acta 1581–1585* (1923–1950).

14. Бодуен де Куртене, Ян Нецислав (Іван Олександрович) /1845–1929/ видатний польський і російський учений у галузі славістики і теоретичного мовознавства, засновник т. з. казанської і петербурзької лінгвістичної школи. Був професором Казанського, Дерптського, Петербурзького університетів. Академік Краківської (з 1887 р.) і чл.-кор. Петербурзької (з 1897 р.) АН. Перший розробив теорію фонем і фонетичних чергувань. Розпочинаючи з 1910 р., брав активну участь у політиці та виступав за культурну самостійність Польщі та рівні з російською мовою права на вживання польської мови. Декілька разів був заарештований поліцією. В 1919–1929 рр. був почесним професором Варшавського ун-ту та завідуючим кафедрою порівняльного мовознавства. Автор праць із загального, індоєвропейського, слов'янського, польського та російського мовознавства, серед них: "Матеріали для південнослов'янської діалектології та етнографії" (ч. 1–3, 1895–1913), "Порівняльна граматики слов'янських мов..." (1902), "Нарис історії польської мови" (1922) та ін.

15. Пташицький Станіслав Львович /1853–1933/ – відомий учений, навчався у Санкт-Петербурзькому університеті, з 1878 р. працював перекладачем при Сенаті. В 1883–1884 рр. у закордонному відрядженні займався слов'янською філологією й архівною справою. В 1884 р. призначений начальником архіву литовської метрики при Сенаті; з 1894 р. був приват-доцентом по кафедрі слов'янської філології Санкт-Петербурзького ун-ту. Автор численних наукових праць, присвячених польській історії та літературі, історії литовської Русі та взаємин Польщі і Росії: "Средневековые западноевропейские повести" (1892), "Описание книг и актов литовской метрики" (1887), "Иван Федоров, московский первопечатник. Пребывание его во Львове" (1884), "К вопросу об изданиях и комментариях Литовского Статута" (1895), "К истории Литовского права после третьего статута" (1894), "Dostojnicy Litewscy" (1886), "Mikolaja Reja z Naglowia Wizerunk. Notatka literacka-bibliograficzna" (1889), "Hermana Schottena. O snocie" (1891).

16. ФЧДОАН, ф. 1105, оп. 1, од. зб. 1374, арк. 7.

17. Там само, арк. 33.
18. Лаппо-Данилевский А.С. Методология истории. – СПб., 1910–1913. – Вып. 1–2.
19. Новодворский В.В. История Англии XVI–XVII ст.: Спец. курс, читанный студентам Нежинского института в 1907/08 acad. году. – Нежин, 1908. – 632 с.
20. ФЧДОАН, ф. 1105, оп. 1, од. зб. 1374, арк. 61.
21. Там само, арк. 56.
22. Там само, арк. 41.
23. Там само, арк. 61.
24. Новодворский В.В. Исторический материализм. Доктрина Маркса и Энгельса: Опыт историко-критического исследования // Известия Историко-филологического института князя Безбородко. – Нежин. – 1914. – Т. 29. – С. 1–112; 1916. – Т. 31. – С. 113–232; 1918. – Т. 32. – С. 233–300.
25. Polskie Kolegium Uniwersyteckie w Kijowie 1917–1919 // Pamiętnik Kijowski. – Londyn, 1963. – S. 195–214; Roziewicz Jerzy, Leszek Zasztowt. Polskie Kolegium Uniwersyteckie w Kijowie (1917–1919) // Rozprawy z dziejow oswiaty. – 1991. – Т. XXXIV. – S. 91–123.
26. ФЧДОАН, ф. 1105, оп. 1, од. зб. 1374, арк. 137.
27. Там само, арк. 137.
28. Кентржинський Войтех /р.н. 1838/, польський історик, директор відомого Львівського інституту Оссолінських, автор праць: "Die Sygier" (1868); "Nazwy miejscowe Prus zachodnich, wschodnich i Pomorza" (1879); "Katalog rękopisow biblioteki Ossolińskich" (1881–1886). Був прихильником теорії автохтонності слов'ян на землях Центральної Європи до Рейну.
29. Корженевський Йосип (Йосиф) /1797–1863/ – відомий польський письменник і вчений, був вихователем у домі генерала В.Красинського, завідував бібліотекою Замойських, був професором польської мови та літератури в Кременці, а з 1831 р. – ад'юнктом кафедри латинської мови та римських старожитностей університету св.Володимира, одночасно викладаючи давню історію та польську літературу; з часом був директором гімназій у Харкові й у Варшаві, візитатором шкіл у Царстві польському, з 1861 по 1863 рр. рочоловав відділ народної освіти.
30. Абрагам Владислав /1860–1941/, польський історик церкви, викладав канонічне право у Львівському ун-ті (1888–1935), автор більше 100 досліджень з церковно-державних відносин у середньовічній та новій Польщі. Одна з головних праць "Powstanie organizacji Kościoła łacińskiego na Rusi" ("Початок організації латинської Церкви на Русі", 1904), що була першим систематичним дослідженням давнього періоду історії Католицької церкви в Росії. З іншими зберегли своє значення: "Organizacja Kościoła w Polsce do połowy XII w." (1860), "Proces inkwizycyjny w ustawach Innocentego III i we współczesnej nauce" (1887), "Studia wstępne o konkordacie Stolicy Apostolskiej z Rzeczypospolite Polske" (1926), "Zagadnienie kodyfikacji prawa małżeńskiego", 1929 та ін.
31. Шайноха Карл /1818–1868/ – видатний польський історик. У юному віці був заарештований за вірш революційно-патріотичного змісту, що підірвало його здоров'я. В своїх працях блискуче змалював образи історичних

діячів і передав дух епохи: "Jadwiga i Jagiello", "Dwa lata dzięjów naszym" (1846, 1848). По смерті вченого були видані "Dzieła Karola Szajnochy" (Варшава, 1876–78, в 10 т.) і "Pisma Karola Szajnochy" (Краків, 1887, 2 т.).

32. Павінський Адольф Іванович /1840–96/ – відомий польський історик. Одержав освіту в Петербурзькому та Дерптському ун-ті, по завершенні якої працював у Берліні під керівництвом Ранке, та в Геттінгені, в історичній семінарії Вайца. Був професором Варшавського ун-ту і керівником Варшавського головного архіву давніх актів. Вивчав внутрішнє життя польського народу і розвиток державного устрою Речі Посполитої, її фінансів і економічного побуту. Найважливішими працями є: "Zur Entstehungsgeschichte des Consulats in den Communen Nord und Mittelitaliens in XI und XII Jahrh." (1867), "Полабские Славяне в борьбе с немцами" (1871), "S Stefan Batory pod Gdańskiem" (1887), "Początki panowania Stefana Batorego" (1877), "Sprawy Pruski a z ęcych za Zygmunta Augusta w. r. 1566–1568" (1879), "Skarbowo sé w Polsce i jej dzieje za Stefana Batorego" (1881), "Mazowsze" (1896).

33. Реппель (Рьоппель) Ріхард /1808–1893/ – німецький історик, професор ун-тів в Галле і в Бреславлі; був членом ерфуртського парламенту і пруської палати депутатів. Під впливом дружини, варшав'янки, почав вивчати польську історію. Подав перший критичний огляд давньої історії Польщі, що базувався на широкому колі джерел (до кінця XIII ст.), у праці "Geschichte Polens" (Гота, 1841; пол. пер., Львів, 1879). Не поділяв поглядів Лелевеля і його учнів. Із нової історії Польщі видав дві монографії: "Polen um die Mitte des XVIII Jahrhunderts" (1876), в якій висвітлив внутрішню історію Польщі за часів Августа III та історію реформи Чарторийських, і "Das Interregnum. Wahl und Krönung von Stanislaw August Poniatowski" (1892), насичену фактичним матеріалом. Із інших праць: "Die Grafen von Habsburg" (1832), "Die orientalische Frage in ihrer geschichtlichen Entwicklung" (1854), "Chronica domus Savensis aus der Handschrift herausgegeben und erläutert" (1854), "Ueber die Verbreitung des magdeburger Stadtrechts im Gebiete des alten polnischen Reichs ostwärts der Weichsel" (1857).

34. Новодворский В.В. Новейшее исследование об упадке Польши в XI ст. // Известия Отделения русского языка и словесности императорской АН. – 1900. – Т. 5, кн. 2. – С. 735–745; його ж. Разыскивания польских учёных в римских архивах и библиотеках // Известиях Отделения русского языка и словесности императорской АН. – 1901. – Т. 6, кн. 3. – С. 346–353.

35. Nowodworski W. Ryszard Roppel i stanowisko jego w dziejopisarstwie polskim // Charitas. – 1894.

36. Nowodworski W. Adolf Pawinski // Glos. – 1896. – R. 11.

37. Nowodworski W. Dziejopisarstwo polskie w XIX w. // Prawda. – 1901. – R. 21.

38. Смоленський Владислав /1851–1926/ – польський історик, закінчив юридичний ф-т Варшавського ун-ту. Праці вченого вирізнялися широтою поглядів, ґрунтовністю обробки та фактичною повнотою. Головні праці: "Stan i sprawa Żydów polskich w XVIII w." (1876), "Mazowiecka szlachta w poddaństwie proboszczów polskich" (1878), "Drobna szlachta w Królestwie Polskiem" (1879), "Sw. Stanislaw w świetle najnowszej krytyki historycznej" (1878), "Pyrrrs de Varille"

(1880), "Szlachta w świetle własnych opinij" (1880), "Szlachta w świetle opinij XVIII w." (1881), "Wiara w Życiu społeczeństwa polskiego w epoce jezuickiej" (1883), "Kuznica Kołtatajowska" (1885), "Szkoły historyczne w Polsce" (1886), "Waleryan Kalinka" (1887), "Kazimierz Sarochowski" (1889), "Przewrót umysłowy w Polsce wieku XVIII" (1891), "Ostatni rok sejma wielkiego" (1896).

39. Корзон Тадеуш /1839–1918/ – польський історик, представник варшавської історичної школи, дійсний член Краківської АН (1902). Закінчив Московський ун-т (1859). За участь у польських патріотичних маніфестаціях висланий до Оренбурга, у 1869 р. повернувся до Варшави. Займався дослідженням економічної історії Польщі. Головні праці: "Внутренняя история Польши при Станиславе Августе" (т. 1–6, 1897–98), "Dola i niedola Jana Sobieskiego" (т. 1–3, Кр., 1898), "Kościszko" (Кр., [b. z.]).

40. Новодворский В.В. Несколько слов о направлениях в современной историографии (Вступительная лекция, читанная в Университете Св.Владимира) // Киевские университетские известия. – 1909. – №5. – С. 1–20.

41. Там само. – С. 19–20.

42. Там само. – С. 20.

43. Стельмах С. Вказ. пр. – С. 142.

44. Новодворский В.В. Исторический материализм. Доктрина Маркса и Энгельса. Опыт историко-критического исследования // Известия историко-филологического института князя Безбородко в Нежине. – Т. 30–32. – Нежин, 1914–1918. – С. 1–300.

45. Там само. – С. 1–2.

46. Там само. – С. 231.

О.Л.Іванюк

Етнічний склад міського населення Чернігівської губернії наприкінці XIX ст. за матеріалами опублікованих статистичних документів Російської імперії

Перепис населення 1897 р. вперше в Російській імперії був загальнодержавним. Його програма передбачала збір інформації та глибокий аналіз господарства, соціального та етнічного складу населення, належності громадян до тієї або іншої релігійної конфесії. Статистичні результати перепису були оприлюднені у погубернських томах, які Центральний Статистичний Комітет опублікував на початку XX ст. [1], та загальних зводах [5]. Аспект, який зацікавив багатьох дослідників, – це етнічний склад населення держави наприкінці XIX ст. Такий інтерес був обумовлений тим, що саме перепис 1897 р., до програми якого було внесено питання про рідну мову, дав можливість уперше поррахувати